

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-15>

Пугач С. І.,

аспірантка

Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЕД ЖІНОК

CRIMINAL AND LEGAL OPPOSITION TO COLLABORATIVE ACTIVITIES AMONG WOMEN

У статті здійснено дослідження окремих проблемних аспектів кримінально-правова протидія колабораційної діяльності серед жінок. Зауважено, кримінально-правова протидія колабораційній діяльності серед жінок ґрунтується на механізмі кримінально-правового впливу, який включає такі передбачені кримінальним законом засоби, прийоми та технології, як: криміналізація діяння, превенція кримінальних правопорушень (загальна та спеціальна превенція), розслідування та притягнення до відповідальності, реабілітація та ресоціалізація засуджених осіб, міжнародна співпраця та ін. Підкреслено, що криміналізація колабораційної діяльності відбулася у березні 2022 р. на основі закону прийнятого Верховною Радою України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» та визначенню перелік діянь, які відносяться до даного виду кримінального правопорушення. Визначено, що кримінально-правова загальна превенція кримінальних правопорушень здійснюється шляхом встановлення кримінальної відповідальності та покарання (санкції ч. 1-8 ст. 111-1 КК України), а спеціальна превенція колабораційної діяльності полягає у притягненні до кримінальної відповідальності осіб винних у колабораційній діяльності, в т.ч. і жінок-колаборанток, яке спрямоване на запобігання їх повторній кримінальній поведінці. Виокремлено, що загальна та спеціальна превенція колабораційної діяльності має ряд недоліків, в т.ч. не враховує специфіку участі жінок у колабораційній діяльності та її форм., зокрема: кваліфікація схожих діянь за декількома статтями КК України, кваліфікація кримінального діянь відбувається за дискрецією уповноважених здійснювати провадження осіб, порушується принцип правової визначеності, практика застосування кримінального покарання за колабораційну діяльність в окремих випадках носить неспіврозмірний діянню характер та ін. Підкреслено щодо жінок-колаборанток, то кримінально-правова протидія колабораційної діяльності не враховує специфіку участі жінок у колабораційній діяльності та її форм, може зумовлювати подальшу соціальну стигматизацію та ускладнює їх реінтеграцію в суспільство, не має програм з реінтеграції та реабілітації жінок, які брали участь у колабораційній діяльності і не спрямована на інформаційну профілактику такої діяльності в умовах збройного конфлікту та на окупованих територіях та ін.

Ключеві слова: кримінально-правова протидія, колабораційна діяльність, жінки-колаборантки.

The article studies individual problematic aspects of criminal-legal counteraction to collaborative activity among women. It is noted that criminal-legal counteraction to collaborative activity among women is based on the mechanism of criminal-legal influence, which includes such means, techniques and technologies provided for by criminal law as: criminalization of the act, prevention of criminal offenses (general and special prevention), investigation and prosecution, rehabilitation and resocialization of convicted persons, international cooperation, etc. It is emphasized that the criminalization of collaborative activity took place in March 2022. On the basis of the law adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine, Article 111-1 "Collaborative Activity" was supplemented and a list of acts that relate to this type of criminal offense was defined. It is determined that the criminal-legal general prevention of criminal offenses is carried out by establishing criminal liability and punishment (sanctions of parts 1-8 of article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine), and the special prevention of collaborative activity consists in bringing to criminal liability persons guilty of collaborative activity, including female collaborators, which is aimed at preventing their repeated criminal behavior. It is highlighted that the general and special prevention of collaborative activity has a number of shortcomings, including not taking into account the specifics of women's participation in collaborative activity and its forms., in particular: qualification of similar acts under several articles of the Criminal Code of Ukraine, qualification of a criminal act is at the

discretion of persons authorized to conduct proceedings, the principle of legal certainty is violated, the practice of applying criminal punishment for collaboration activities in some cases is disproportionate to the act, etc. It is emphasized that with regard to female collaborators, the criminal legal counteraction to collaboration activities does not take into account the specifics of women's participation in collaboration activities and its forms, may lead to further social stigmatization and complicates their reintegration into society, does not have programs for the reintegration and rehabilitation of women who participated in collaboration activities and is not aimed at information prevention of such activities in conditions of armed conflict and in occupied territories, etc.

Key words: *criminal legal counteraction, collaboration activities, female collaborators.*

Актуальність теми дослідження. Окупація територій під час будь-якої форми воєнного конфлікту передбачає здійснення колабораційної діяльності громадянами держави, територія яких окупована у її різних формах та проявах. Зокрема, як зауважує А.М. Нагорний «після Другої світової війни колабораціонізм став відомим, перш за все, через роботу Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де колабораціонізм було визнано однією з форм військових злочинів та злочинів проти людства» [1, с. 295]. Дослідження історії колабораціонізму на різних історичних етапах та в умовах різноманітних воєнних конфліктів здійснюється через призму соціальних та економічних факторів, які спонукають людей співпрацювати із окупаційними військами для досягнення мети ворожих дій та на шкоду власному народу і державі. Зокрема, виділяють такі форма колабораційної діяльності як воєнна, адміністративна, економічна, політична, побутова та освітня, вид та форма колабораційної діяльності обумовлювалася тривалістю окупації, тактикою окупаційної влади та військ, рівнем розвитку держави до окупації, ступенем замученості до діяльності ворога визначних представників суспільства окупованої країни та ін. [2, с. 80]. Російсько-українська війна зумовила значне поширення колабораційної діяльності серед громадян України на користь країні-окупанту, її ЗС та окупаційній владі на окупованих українських територіях починаючи з 2014 р., що завдало значної шкоди територіальній цілісності України, її національній безпеці, спричинило масове порушення прав людини, в окремих випадках призвело до гуманітарної кризи та ін. Оскільки ні теорія, ні практика кримінально-правової протидії зауваженим кримінальним правопорушенням не була готова до такого стану речей виникла необхідність дослідження колабораційної діяль-

ності в саме аспекті її протидії, в т.ч. серед жінок.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідженню окремих аспектів кримінально-правової протидії колабораційній діяльності присвятили свої праці такі науковці, як: Ю.В. Василенко (кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення «колабораційна діяльність») [3], В.Н. Кубальський (проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності) [4], Р.С. Левадний (слідча та судова практика у сфері застосування ст. 111-1 Кримінального кодексу України) [5], А.М. Нагорний (кримінально-правові засоби боротьби із колабораційною діяльністю в умовах воєнного стану) [1], В.І. Павликівський та А.М. Яценко (проблеми правозастосування кримінальної відповідальності за різні прояви колабораціонізму) [6], В.В. Шаблистий, В.С. Березняк та Р.А. Каторкін (окремі напрямки протидії колабораційній діяльності) [2] та ін. Незважаючи на актуальність дослідження даного питання зауважені науковці окремо не визначали специфіку кримінально-правової протидії колабораційної діяльності жінок, що обумовило обрання нами саме цієї теми для дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні проблемних аспектів кримінально-правова протидія колабораційної діяльності серед жінок.

Виклад основного матеріалу. В Україні починаючи з 2014 року в ході тимчасової окупації АРК Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей колабораціонізм мав форму участі громадян України у мітингах, протидії українським військовим, організації та проведенні незаконних референдумів і виборів на окупованих територіях, підтримки створення окупаційних органів влади, публічних закликів до порушення територіальної цілісності України і підтримки співробітництва із російською окупаційною владою та ін. Зокрема, піс-

ля повномасштабного вторгнення РФ на територію України у 24.02.2022 р. колабораційна діяльність набуває нових масштабів та форм. Зокрема, до нових форм колабораційної діяльності у цей період можна віднести публічну підтримку громадянами України повномасштабного вторгнення РФ на українську територію, заперечення суверенітету Української держави, пропагандування ідей «російського світу», матеріальну підтримку російських військових, впровадження стандартів освіти РФ та ін. Так, за показниками Офісу Генерального прокурора України у 2022 р. було опубліковано 2851 кримінальне правопорушення за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» (з них 2902 злочинів та 949 проступків), у 2023 р. – 3207 (з них 2498 злочинів та 709 проступків), у період січень-серпень – 1976 (з них 1618 злочинів та 358 проступків) [7]. При цьому слід зауважити, що значна кількість кримінальних злочинів в сфері колабораційної діяльності залишається не облікованими та не розкритими, оскільки вчиняються на тимчасово окупованих українських територіях, в прифронтових зонах, а особи винні у вчиненні такого виду кримінального правопорушення часто виїжджають із підконтрольних Україні територій, а на деокупованих територіях їх кількість є настільки значною, що викликає складнощі у роботі правоохоронних органів, щодо оперативного викриття колабораційної діяльності в повному обсязі.

Окрім кількісних показників колабораційної діяльності важливим для її кримінально-правової протидії є розуміння особи колаборанта. Як зазначалося нами у статті «Кримінологічна характеристика особи жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності» «кримінологічний портрет жінки, яка підозрюється у вчиненні колабораційної діяльності полягає у наступному – це громадянка України у віці 29-54 р. з вищою, базовою або профільною середньою освітою, працездатна, в більшості випадків не працює, не має раніше судимості, яка вчиняє колабораційну діяльність з ідейних та/або корисливих мотивів або під впливом» [8, с. 25].

Кримінально-правова протидія колабораційній діяльності, в т.ч. серед жінок, ґрунтується на механізмі кримінально-правового впливу.

Як зауважує О.О. Горішний «механізм кримінально-правового впливу – це функціонуючий комплекс (процес застосування) передбачених кримінальним законом і використовуваних у правозастосовній практиці відносно осіб, винних у вчиненні злочинів, а також у превентивному плані, певних засобів, прийомів і технологій» [9, с. 190], в основі якого лежить соціальна потреба ефективної боротьби зі злочинністю. Елементами кримінально-правового механізму протидії злочинності є: криміналізація діяння, превенція кримінальних правопорушень (загальна та спеціальна превенція), розслідування та притягнення до відповідальності, реабілітація та ресоціалізація засуджених осіб, міжнародна співпраця та ін. Враховуючи обмежений обсяг нашого дослідження зупинимось на характеристиці окремих елементів кримінально-правової протидії колабораційної діяльності, в т.ч. і серед жінок.

Криміналізація колабораційної діяльності. До криміналізації у КК України колабораційної діяльності спроби нормативного закріплення поняття колабораційної діяльності відмічалися у проекті Закону України «Про захист української державності від проявів колабораціонізму» (реєстр. №7425 від 20.12.2017 р., проект відкликано у 2019 р.), у відповідності до якого колабораціонізм – це «співробітництво з ворогом, сприяння у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресії, при розгортанні збройного конфлікту» [10].

У березні 2022 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. №2108-IX у відповідності до якого КК України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» та визначенню перелік діянь, які відносяться до даного виду кримінального правопорушення: публічне заперечення збройної агресії проти України та/або окупації українських територій, публічні заклики та/або підтримка країни-агресора, її ЗС та/або окупаційної влади, невизнання державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях, добровільне зайняття посади, не пов'язаної та/

або пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій в системі органів окупаційної влади, пропаганда в закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії і тимчасовій окупації українських територій, впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, передача матеріальних ресурсів ЗС країни-агресора, іншим збройним формуванням, провадження господарської діяльності у взаємодії з окупаційною владою держави-агресора, незаконними органами влади, організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором, добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених окупаційною владою, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях на тимчасово окупованій території [11]. Як зауважує Ю.В.Василенко «внесення статті 111-1 до КК України цілком відповідає вимогам сьогодення» [3, с. 7], при цьому окремі науковці зауважують на значні недоліки вказаної кримінальної норми, що суттєво впливає на ефективність кримінально-правової протидії колабораційній діяльності, в т.ч. і серед жінок. Так, на думку А.М. Нагорного відмічається недостатня юридична визначеність кримінальних правопорушень в сфері колабораційної діяльності, оскільки кримінальне законодавство потребує деталізації переліку суб'єктів колабораційної діяльності, визначення дій, які варто вважати як співпрацю з ворогом (наприклад, слід відрізнити діяльність з метою запобігання гуманітарної кризи на окупованих територіях від інших видів співпраці з ворогом), спрямованість умислу при їх вчиненні та ін. [1, с. 298].

Превенція кримінальних правопорушень. Кримінально-правова загальна превенція кримінальних правопорушень здійснюється шляхом встановлення кримінальної відповідальності та покарання. Кримінальний кодекс України передбачає наступне покарання за колабораційну діяльність: позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 р.; конфіскація майна, виправні роботи на строк до 2 р.; арешт на строк до 6 міс. 4 позбавленням волі на строк

до 3 р., від 3 до 5 р., від 5 до 10 р., від 12 до 15 р., від 10 до 20 р., довічне позбавлення волі; штраф до 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 111-1 КК України [12]).

Наведемо декілька прикладів застосування спеціальної превенції колабораційної діяльності, а саме притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність жінок-колаборанток, яке спрямоване на запобігання їх повторній кримінальній поведінці (на основі судових вироків за матеріалами Єдиного державного реєстру судових рішень України): Справа № 383/339/23/Номер провадження 1-кп/383/138/23 підсудну «визнати винною у скоєнні кримінального правопорушення – кримінального проступку, передбаченого ч.1 ст.111-1 КК України та призначити їй покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування та займатися діяльністю пов'язаною з наданням публічних послуг на строк десять років» [13]; Справа №485/115/23/ Провадження №1-кп/485/33/23 підсудну «визнати винуватою у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч.2 ст.111-1 КК України, і призначити їй покарання у виді позбавлення права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування на строк 10 (десять) років без конфіскації майна» [13]; Справа № 569/6236/24 підсудну «визнати винуватою у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ч. 5 ст.111-1 КК України, та призначити їй покарання у виді позбавлення волі на строк 10 (десять) років з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування пов'язані з освітньою, культурною та спортивною діяльністю населення строком 15 (п'ятнадцять) років з конфіскацією майна» [13].

Дослідження зауважених прикладів судових вироків та іншої судової практики в сфері притягнення жінок до кримінальної відповідальності за дії, які кваліфіковано за ст. 111-1 КК України свідчить про ряд проблемних аспектів в цій сфері. Зокрема, можна виділити такі проблеми, як: кваліфікація схожих діянь за декількома статтями КК України (наприклад, ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України), як зауважують В.І. Павликівський та А.М. Яценко,

такий стан судової практики в т.ч. зумовлено окремим співпадінням змістовних ознак відповідних кримінальних правопорушень, що «створює потенційні можливості подвійного інкримінування та виключає точність і праву визначеність застосування кримінального закону» [6, с. 45]; кваліфікація кримінального діянь відбувається за дискрецією уповноважених здійснювати провадження осіб; порушення принципу правової визначеності; неспіврозмірність покарання вчиненому діянню; значна кількість судових вироків у справах щодо колабораційної діяльності враховують положення угоди про визнання винуватості, що впливає на зменшення строку позбавлення волі, або встановлення покарання не пов'язаного із позбавленням волі та ін. При цьому погоджуємося з думкою Р.С. Левадного, щодо якої в практиці спеціальної превенції колабораційної діяльності допускається «застосування кримінального покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади в системі державних органів та органів самоврядування до осіб які не мають відповідної освіти та за своєю професійною діяльністю не відносяться до сфери державного і місцевого управління (наприклад, безробітні, пенсіонери, раніше судимі особи і т.д.)» [5, с. 108].

Враховуючи зауважене вище, роль жінки у суспільстві та специфіку жіночої злочинності можемо виділити основні проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності серед жінок: законодавство не враховує специфіку участі жінок у колабораційній діяльності, зокрема їх колабораційну діяльність в умовах примусу, залякування або маніпуляції, за відсутності роботи, доступу до ресурсів, або необхідність забезпечувати сім'ю під час окупації, що може призвести до неврахування обставин при винесенні вироку, що пом'якшують провину; кримінальне переслідування жінок за колабораційну діяльність може зумовлювати подальшу соціальну стигматизацію та ускладнює їх реінтеграцію в суспільство після відбуття покарання, адже суспільство може ставитися до жінок-колаборантів з подвійними стандартами порівняно із чоловіками; кримінально-правова політика немає програм з реінтеграції та реабілітації жінок, які брали участь у колабораційній діяльності,

що може призводити до високої ймовірності повторних злочинів у випадку повторної окупації українських територій або маргіналізації жінок-колаборанток; жінки в умовах збройного конфлікту та на окупованих територіях, часто мають обмежений доступ до інформації про свої права та кримінально-правові наслідки колаборації з військово-окупаційною владою, що може призвести до участі в колабораційній діяльності через незнання чи нездатність розуміти юридичні наслідки своїх дій; кримінально-правове законодавство щодо відповідальності за колабораційну діяльність не враховує специфіку різних форм колабораційної діяльності, зокрема тих, що стосуються жінок (наприклад, допомога окупаційним силам через працю або підтримку родинних зв'язків), що в окремих випадках призводить до надмірно сурових вироків; правоохоронні та судові органи мають недостатні ресурси або відмічається відсутність спеціалізованих підрозділів, які враховують гендерні аспекти колабораційної діяльності, що призводить до формального підходу до розгляду справ і недостатнього аналізу мотивів та обставин, за яких жінки вчинили колабораційні дії та ін.

Висновки. Кримінально-правова протидія колабораційній діяльності серед жінок ґрунтується на механізмі кримінально-правового впливу, який включає такі передбачені кримінальним законом засоби, прийоми та технології, як: криміналізація діяння, превенція кримінальних правопорушень (загальна та спеціальна превенція), розслідування та притягнення до відповідальності, реабілітація та ресоціалізація засуджених осіб, міжнародна співпраця та ін. У березні 2022 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. №2108-IX у відповідності до якого КК України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» та визначенню перелік діянь, які відносяться до даного виду кримінального правопорушення. Кримінально-правова загальна превенція кримінальних правопорушень здійснюється шляхом встановлення кримінальної відповідальності та покарання (санкції ч. 1-8 ст. 111-1

КК України), а спеціальна превенція колабораційної діяльності полягає у притягненні до кримінальної відповідальності осіб винних у колабораційній діяльності, в т.ч. і жінок-колаборанток, яке спрямоване на запобігання їх повторній кримінальній поведінці. Загальна та спеціальна превенція колабораційної діяльності має ряд недоліків, зокрема: кваліфікація схожих діянь за декількома статтями КК України, кваліфікація кримінального діянь відбувається за дискрецією уповноважених здійснювати провадження осіб, порушується принцип правової визначеності, практика застосування кримінального покарання за колабораційну діяльність в окремих випадках носить неспіврозмірний діянню характер та

ін. Щодо жінок-колаборанток, то кримінально-правова протидія колабораційної діяльності не враховує специфіку участі жінок у колабораційній діяльності та її форм, може зумовлювати подальшу соціальну стигматизацію та ускладнює їх реінтеграцію в суспільство, не має програм з реінтеграції та реабілітації жінок, які брали участь у колабораційній діяльності і не спрямована на інформаційну профілактику такої діяльності в умовах збройного конфлікту та на окупованих територіях та ін. Дослідження напрямів подолання зауважених вище проблемних аспектів становитиме перспективи подальших розвідок кримінально-правової протидії колабораційної діяльності серед жінок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нагорний А.М. Кримінально-правові засоби боротьби із колабораційною діяльністю в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2024. С. 294-298. DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-52>
2. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності. Правове забезпечення євроінтеграції: загальноправовий та галузевий аспекти: кол. монографія. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. С. 79–102.
3. Василенко Ю.В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. № 1 (2022). С. 3-8. URL: <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/4/1> (дата звернення: 04.08.2024)
4. Кубальський В.Н. Проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності. *Правова держава. Щорічник наукових праць*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. Вип. 30. С. 353-360.
5. Левадний Р.С. Слідча та судова практика у сфері застосування ст. 111-1 Кримінального кодексу України. The X International Scientific and Practical Conference "Global achievements and current trends in the development of science", March 11-13, 2024, Sofia, Bulgaria. С.107-109.
6. Павликівський В.І. Яценко А.М. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. №2 (29). С. 31-50. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.02>
7. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 04.09.2024)
8. Пугач С.І. Кримінологічна характеристика особи жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. Випуск 3/2024. С. 22-26. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/431/393> DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-4> (дата звернення: 02.09.2024)
9. Горішний О.О. Співвідношення механізмів протидії злочинності та кримінально-правового впливу. *Філософія права*. №2-2011. С. 189-193. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/257102cb-4953-4775-a44d-6034a974cd32/content> (дата звернення: 07.08.2024)
10. Про захист української державності від проявів колабораціонізму: Проект Закону України (реєстр. №7425 від 20.12.2017 р.) . URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192 (дата звернення: 12.08.2024)
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. №2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 11.08.2024)
12. Кримінальний кодекс України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 03.08.2024)
13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 15.08.2024)